

INKLYUZIV TA'LIM SHAROITIDA MAKTAB PSIXOLOGINING FAOLIYATI

Rajapova Dilnoza Ergashbek qizi

Xorazm viloyati Yangiariq tumani

27-sonli umumiy o`rta ta`lim maktabi psixologi

rajapovadilnoza@gmail.com

Qo'chqorova Oygul Jumanazarovna

Xorazm viloyati Yangiariq tumani

4-sonli umumiy o`rta ta`lim maktabi psixologi

oygulqochqarova@gmail.com

Annotatsiya

Mazkur maqolada inklyuziv ta'lim sharoitida maktab psixologining faoliyati, uning o'quvchilarni ijtimoiy-psixologik qo'llab-quvvatlashdagi o'rni hamda ta'lim jarayonidagi asosiy vazifalari yoritilgan. Shuningdek, alohida ta'lim ehtiyojiga ega bo'lgan bolalarning maktab muhitiga moslashuvi, ularning psixologik rivojlanishini ta'minlash, ota-onalar va pedagoglar bilan hamkorlikni tashkil etish masalalari tahlil qilingan. Maqolada inklyuziv ta'lim jarayonida uchraydigan psixologik muammolar va ularni bartaraf etishning samarali usullari haqida fikr yuritilgan. Inklyuziv ta'lim muhitida sog'lom psixologik iqlim yaratishning ahamiyati ilmiy-amaliy jihatdan asoslab berilgan.

Tayanch tushunchalar: inklyuziv ta'lim, maktab psixologi, psixologik yordam, alohida ta'lim ehtiyoji, moslashuv, psixologik qo'llab-quvvatlash, o'quvchi, pedagog, ota-ona hamkorligi.

Kirish.

Bugungi kunda ta'lim tizimida barcha bolalarning teng huquqli ta'lim olishini ta'minlash dolzarb masalalardan biri hisoblanadi. Shu sababli inklyuziv ta'lim tizimini rivojlantirish va amaliyotga keng joriy etishga alohida e'tibor qaratilmoqda. Inklyuziv ta'lim — bu alohida ta'lim ehtiyojiga ega bo'lgan bolalarni sog'lom tengdoshlari bilan birgalikda umumta'lim muassasalarida o'qitish jarayonidir. Bunday ta'lim muhiti o'quvchilarning jamiyatga moslashuvi, ijtimoiylashuvi hamda shaxs sifatida rivojlanishida muhim ahamiyat kasb etadi. Inklyuziv ta'lim jarayonida maktab psixologining faoliyati alohida o'rin tutadi. Chunki psixolog o'quvchilarning ruhiy holatini o'rganadi, ularning psixologik moslashuviga yordam beradi hamda ta'lim jarayonida yuzaga keladigan muammolarni bartaraf etishda pedagog va ota-onalar bilan hamkorlik qiladi. Ayniqsa, alohida ta'lim ehtiyojiga ega bo'lgan bolalarda

uchraydigan hissiy zo‘riqish, muloqotdagi qiyinchiliklar va ijtimoiy moslashuv muammolarini hal etishda psixologik xizmat muhim ahamiyatga ega.

Shuningdek, inklyuziv ta‘lim sharoitida sog‘lom psixologik muhit yaratish, o‘quvchilar o‘rtasida bag‘rikenglik va o‘zaro hurmatni shakllantirish ham maktab psixologining asosiy vazifalaridan biri hisoblanadi. Shu jihatdan, maktab psixologi nafaqat o‘quvchilar bilan, balki pedagoglar va ota-onalar bilan ham tizimli ravishda ishlashi zarur.

Mazkur maqolada inklyuziv ta‘lim sharoitida maktab psixologining faoliyati, uning asosiy vazifalari, psixologik yordam usullari hamda inklyuziv muhitdagi muammolarni bartaraf etish yo‘llari tahlil qilinadi.

Asosiy qism

Inklyuziv ta‘lim tizimi barcha bolalarga, ularning jismoniy yoki psixologik holatidan qat‘i nazar, teng imkoniyat asosida ta‘lim olish huquqini yaratadi. Bunday jarayonda maktab psixologining faoliyati muhim ahamiyat kasb etadi. Psixolog o‘quvchilarning ruhiy holatini nazorat qiladi, ularning maktab muhitiga moslashuvini ta‘minlaydi hamda ta‘lim jarayonidagi psixologik muammolarni aniqlash va bartaraf etishga ko‘maklashadi.

Inklyuziv ta‘lim sharoitida maktab psixologining asosiy vazifalaridan biri — alohida ta‘lim ehtiyojiga ega bo‘lgan o‘quvchilarning psixologik xususiyatlarini o‘rganishdir. Har bir bolaning qiziqishi, qobiliyati, hissiy holati va ijtimoiy moslashuv darajasi individual tarzda tahlil qilinadi. Shu asosda psixolog o‘quvchining rivojlanishiga mos tavsiyalar ishlab chiqadi va pedagoglarga metodik yordam ko‘rsatadi. Bundan tashqari, psixolog o‘quvchilarning sinf jamoasiga moslashuviga ham alohida e‘tibor qaratadi. Ayrim hollarda alohida ta‘lim ehtiyojiga ega bolalar tengdoshlari bilan muloqot qilishda qiyinchilikka duch keladi. Bu esa ularda tortinchoqlik, ishonchsizlik yoki ruhiy zo‘riqishni yuzaga keltirishi mumkin. Psixolog bunday vaziyatlarda treninglar, suhbatlar va psixokorreksion mashg‘ulotlar orqali o‘quvchilarning ijtimoiy faolligini oshirishga yordam beradi.

Inklyuziv ta‘limda ota-onalar bilan hamkorlik ham muhim hisoblanadi. Maktab psixologi ota-onalarga farzandining psixologik rivojlanishi, ta‘limdagi qiyinchiliklari va ularni bartaraf etish usullari haqida tavsiyalar beradi. Ota-onalar bilan muntazam muloqot qilish orqali bolaning maktab va oiladagi holatini uyg‘unlashtirish mumkin bo‘ladi.

Shuningdek, maktab psixologi pedagoglar bilan hamkorlikda ishlaydi. O‘qituvchilarga inklyuziv sinfdagi ishlash ko‘nikmalarini shakllantirish, o‘quvchilarga individual yondashuvni tashkil etish hamda sog‘lom psixologik muhit yaratish bo‘yicha tavsiyalar beradi. Bu esa sinfdagi barcha o‘quvchilarning o‘zaro hurmat va bag‘rikenglik asosida ta‘lim olishiga xizmat qiladi.

Inklyuziv ta'lim jarayonida uchraydigan asosiy muammolardan biri — jamiyatdagi stereotip va noto'g'ri qarashlardir. Ba'zi hollarda alohida ta'lim ehtiyojiga ega bolalarga nisbatan salbiy munosabat kuzatiladi. Shu sababli maktab psixologi o'quvchilar, ota-onalar va pedagoglar o'rtasida tushuntirish ishlarini olib borishi, bag'rikenglik va insonparvarlik g'oyalarini targ'ib qilishi zarur.

Umuman olganda, inklyuziv ta'lim sharoitida maktab psixologining faoliyati o'quvchilarning ruhiy salomatligini saqlash, ularning jamiyatga moslashuvini ta'minlash hamda samarali ta'lim muhitini yaratishda muhim omil hisoblanadi.

Maktab psixologining asosiy vazifalari

Inklyuziv ta'lim sharoitida maktab psixologi quyidagi vazifalarni amalga oshiradi:

1. Psixologik diagnostika

Psixolog o'quvchilarning individual xususiyatlari, qobiliyatlari, emotsional holati va moslashuv darajasini o'rganadi. Diagnostika natijalari asosida o'quvchining rivojlanish xaritasi ishlab chiqiladi.

2. Psixologik korreksiya va rivojlantirish ishlari

Alohida ehtiyojli bolalarda uchraydigan emotsional zo'riqish, muloqotdagi qiyinchiliklar yoki o'ziga ishonchsizlik holatlarini bartaraf etish maqsadida korreksion mashg'ulotlar tashkil etiladi.

3. Pedagoglar bilan hamkorlik

Psixolog o'qituvchilarga o'quvchilarning psixologik xususiyatlari haqida tavsiyalar beradi. Dars jarayonida individual yondashuvni qo'llash bo'yicha metodik yordam ko'rsatadi.

4. Ota-onalar bilan ishlash

Ota-onalarga farzandining psixologik rivojlanishi, tarbiyasi va ijtimoiy moslashuvi yuzasidan maslahatlar beriladi. Zarurat tug'ilganda psixologik trening va suhbatlar tashkil qilinadi.

5. Ijobiy psixologik muhit yaratish

Maktab jamoasida tolerantlik, mehr-oqibat va o'zaro hurmat muhitini shakllantirish psixolog faoliyatining muhim yo'nalishidir.

Inklyuziv ta'limda uchraydigan psixologik muammolar

Inklyuziv ta'lim jarayonida quyidagi muammolar kuzatilishi mumkin:

- o'quvchilarning bir-birini qabul qilmasligi;
- kamsitish yoki masxara qilish holatlari;
- alohida ehtiyojli bolalarda past o'z-o'zini baholash;
- ota-onalarning noto'g'ri munosabati;
- pedagoglarning yetarli tayyorgarlikka ega emasligi.

Mazkur muammolarni bartaraf etishda psixologning professional yondashuvi muhim hisoblanadi.

Maktab psixologining kompetensiyalari

Inklyuziv ta'lim tizimida faoliyat yurituvchi psixolog quyidagi kompetensiyalarga ega bo'lishi lozim:

- kommunikativ kompetensiya;
- empatiya va bag'rikenglik;
- diagnostik metodlarni bilish;
- korreksion dasturlarni ishlab chiqish;
- stressli vaziyatlarda ishlay olish;
- pedagog va ota-onalar bilan samarali hamkorlik qilish.

Diagnostika va korreksion metodikalar

Inklyuziv ta'lim sharoitida maktab psixologi tomonidan o'quvchilarning psixologik holatini aniqlash va ularga mos yordam ko'rsatish uchun turli diagnostika hamda korreksion metodikalardan foydalaniladi. Ushbu metodikalar o'quvchilarning hissiy holati, ijtimoiy moslashuvi, muloqot darajasi va xulq-atvoridagi o'ziga xos jihatlarni aniqlashga xizmat qiladi.

Diagnostik metodikalar

Diagnostik ishlar o'quvchilarning individual xususiyatlarini o'rganish va mavjud muammolarni aniqlashga qaratiladi. Amaliyotda quyidagi metodikalardan samarali foydalaniladi:

- **Kuzatish metodi** — o'quvchining dars jarayonidagi faolligi, tengdoshlari bilan muloqoti va xulq-atvorini tabiiy sharoitda o'rganish imkonini beradi.
- **Suhbat metodi** — o'quvchi, ota-ona va pedagoglar bilan individual suhbat orqali psixologik holat haqida ma'lumot to'plashga yordam beradi.
- **“Maktabdagi xavotir darajasi” testi** — o'quvchilarda xavotir, qo'rquv va hissiy zo'riqish holatini aniqlash uchun qo'llaniladi.
- **Sotsiometriya metodi** — sinf jamoasidagi ijtimoiy munosabatlar va o'quvchining guruhdagi o'rnini aniqlashga xizmat qiladi.
- **“Ranglar testi” (Lyusher testi)** — bolaning ichki hissiy holatini va ruhiy zo'riqish darajasini baholash imkonini beradi.
- **Kommunikativ qobiliyatni aniqlash metodikasi** — o'quvchining muloqotga kirishuvchanligi va ijtimoiy moslashuv darajasini o'rganadi.

Korreksion metodikalar

Diagnostika natijalariga asoslanib, o'quvchilardagi psixologik qiyinchiliklarni kamaytirish va ijobiy rivojlanishni ta'minlash maqsadida korreksion ishlar olib boriladi. Bunda quyidagi metodikalardan foydalaniladi:

- **Psixologik treninglar** — o'quvchilarda muloqot ko'nikmalarini rivojlantirish, ishonchni oshirish va jamoaga moslashishni kuchaytiradi.
- **Art-terapiya** — rasm chizish, ranglar bilan ishlash va ijodiy mashg'ulotlar orqali bolaning hissiy holatini barqarorlashtirishga yordam beradi.
- **O'yin terapiyasi** — ayniqsa boshlang'ich sinf o'quvchilari bilan ishlashda samarali bo'lib, bolaning ichki kechinmalarini erkin ifodalash imkonini yaratadi.
- **Relaksatsion mashqlar** — stress va xavotirni kamaytirish uchun nafas mashqlari hamda tinchlantiruvchi usullar qo'llaniladi.
- **Individual konsultatsiyalar** — o'quvchi bilan yakka tartibda ishlash orqali uning muammolarini bartaraf etish va psixologik qo'llab-quvvatlash amalga oshiriladi.
- **Guruhiy mashg'ulotlar** — sinf jamoasida bag'rikenglik, o'zaro hurmat va hamkorlik muhitini shakllantirishga xizmat qiladi.

Mazkur diagnostika va korreksion metodikalar inklyuziv ta'lim jarayonida o'quvchilarning ruhiy salomatligini mustahkamlash, ularning jamiyatga muvaffaqiyatli moslashuvini ta'minlash hamda sog'lom psixologik muhit yaratishda muhim ahamiyatga ega.

Xulosa

Inklyuziv ta'lim sharoitida maktab psixologi o'quvchilarning psixologik salomatligini ta'minlash, ularning ijtimoiy moslashuvi va shaxsiy rivojlanishini qo'llab-quvvatlashda muhim rol o'ynaydi. Psixolog alohida ta'lim ehtiyojiga ega bo'lgan bolalarning imkoniyatlarini aniqlab, ularning ta'lim jarayoniga muvaffaqiyatli integratsiyalashuviga yordam beradi. Shu bilan birga, sog'lom o'quvchilar orasida bag'rikenglik, mehr-oqibat va o'zaro hurmat kabi insoniy fazilatlarni shakllantirishga xizmat qiladi. Shuningdek, maktab psixologining pedagoglar va ota-onalar bilan hamkorlikda olib boradigan ishlari inklyuziv ta'lim samaradorligini oshiradi. Psixologik maslahatlar, korreksion mashg'ulotlar va profilaktik tadbirlar orqali o'quvchilarning ruhiy holati barqarorlashadi hamda ta'limga bo'lgan qiziqishi ortadi. Natijada maktabda sog'lom psixologik muhit shakllanadi. Demak, inklyuziv ta'lim tizimida maktab psixologining faoliyati har bir bolaning sifatli ta'lim olishi, o'z qobiliyatlarini namoyon qilishi va jamiyatda munosib o'rin egallashida muhim ahamiyat kasb etadi. Shu sababli psixologik xizmatni yanada rivojlantirish va mutaxassislarning kasbiy malakasini oshirish bugungi kunning dolzarb vazifalaridan biridir.

Inklyuziv ta'lim jamiyatda tenglik va insonparvarlik tamoyillarini qaror toptirishga xizmat qiladi. Bunday ta'lim muhitida maktab psixologi o'quvchilarning psixologik holatini nazorat qilish, ularni ijtimoiy muhitga moslashtirish hamda sog'lom psixologik muhit yaratishda muhim o'rin tutadi. Ayniqsa, alohida ta'lim ehtiyojiga ega bo'lgan bolalarni qo'llab-quvvatlash, ularning qobiliyatlarini rivojlantirish va jamoadagi o'rnini mustahkamlash psixolog faoliyatining asosiy yo'nalishlaridan biridir. Shuningdek, psixologning o'qituvchilar va ota-onalar bilan samarali hamkorligi inklyuziv ta'lim samaradorligini oshiradi. Psixologik xizmatning to'g'ri tashkil etilishi natijasida o'quvchilarda o'ziga ishonch, muloqot madaniyati va ijtimoiy faollik rivojlanadi. Demak, inklyuziv ta'lim tizimida maktab psixologining faoliyati har bir bolaning sifatli ta'lim olishi va jamiyatga muvaffaqiyatli integratsiyalashuvida muhim omil hisoblanadi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. O'zbekiston Respublikasining "Ta'lim to'g'risida"gi Qonuni. – Toshkent, 2020-yil.
2. O'zbekiston Respublikasi "Inklyuziv ta'limni rivojlantirish konsepsiyasi". – Toshkent, 2021-yil.
3. G'oziyev E.G'. **Umumiy psixologiya**. – Toshkent: O'qituvchi nashriyoti.
4. Karimova V.M. **Pedagogik psixologiya**. – Toshkent: Fan va texnologiya.
5. Yusupov M. **Maktab psixologi faoliyati asoslari**. – Toshkent.
6. UNICEF. **Inclusive Education: Policy and Practice Guidelines**. – New York, UNICEF.
7. UNESCO. **Inclusive Education: Supporting Diversity in the Classroom**. – Paris, UNESCO.
8. O'zbekiston Respublikasi Xalq ta'limi vazirligi metodik qo'llanmalari. – Toshkent.